

Отже, керуючись теоретичними положеннями про цілісність особистості вихованця, її розвитку повинен відповідати виховний процес, який передбачає наявність у навчальному закладі певної виховної системи. Під час планування розвитку системи громадянського виховання визначаються головні компоненти виховної системи школи (суб'єкти врядування, системоутворювальна діяльність, методичне та технологічне забезпечення, кадрові ресурси, інструментарій оцінювання ефективності). Необхідним є урахування принципів системи громадянського виховання як відкритого громадянського простору, а також того, що виховна система школи – явище не статичне, а динамічне. Воно у своєму розвитку проходить ряд етапів, де вирішуються певні завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г у с я т и н а Н. Управление становлением и развитием воспитательной системы адаптивной школы // Воспитание школьников. – 2009. – № 2. – С. 9–12.
2. К о б е р н и к О. Прогнозування виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі // Рідна школа. – 2005. – № 6 (905). – С. 22–25.
3. С а ф р о н о в а Е. М. Воспитательная деятельность в контексте личностного подхода в образовании // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 38–44.
4. С т е п а н о в Е. Технология моделирования и построения воспитательной системы образовательного учреждения // Воспитание. – 2006. – № 8. – С. 2–7.
5. Tool for Quality Assurance of Education for Democratic Citizenship in Schools. Authors: C. Birzea, M. Checchini, C. Harrison, J. Krek, V. Spajic-Vrkas. – UNESCO, Council of Europe, Center for Education Policy Studies, 2005.
6. <http://www.citizenshipfoundation.org.uk/main/resource.php?w>

Ольга МАКСИМОВИЧ

ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ШКОЛИ ЯК ІНТЕГРОВАНІЙ ЧИННИК ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація: у статті розглядається вплив виховного середовища в школі на соціальне становлення та розвиток учнівської молоді. Розкрито залежність типу виховного середовища школи від особистісної централії педагога та педагогічного колективу загалом.

Annotation: the article reveals the influence of educational surroundings in school on the social formation and development of pupils. Great attention is paid

to the problem of dependence of the school educational surroundings on the personal centrality, of a pedagogue and pedagogical group.

Актуальність проблеми. Сьогодні в українському суспільстві відбувається зміна системи цінностей. Ні в кого не викликає заперечення той факт, що сама собою цілеспрямованість впливу в процесі виховання не завжди гарантує досягнення запланованого результату. Виховне середовище в школі має позитивний вплив на дитину тільки в тому випадку, якщо учень активно взаємодіє з середовищем як суб'єкт. Чим ширша його діяльність, тим більше подій він переживає, тим більше коло суб'єкт-суб'єктних стосунків, що приводить до продуктивного впливу середовища на учня.

Становлення особистості пов'язують із ступенем її готовності до виконання сукупності соціальних функцій та обов'язків стосовно суспільних відносин. Основним призначенням виховного середовища школи як базового осередку соціального становлення та розвитку учнівської молоді є створення умов для підготовки до соціального життя на гуманістичних і демократичних засадах як провідних принципів, обраних суспільством.

Мета публікації: розглянути особливості, напрями й шляхи організації та підтримки виховного середовища школи, сприятливого для розвитку суб'єктної позиції особистості учня в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: виховне середовище школи, типи виховного середовища в школі, особистісна центрація педагога.

Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти (Україна XXI століття) [10], основним є створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації. Стратегічне завдання у сфері освіти – формування творчої особистості, забезпечення пріоритетності людини, її фізичного і морального здоров'я, відтворення і трансляція культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків. Тобто необхідне забезпечення організації життя шкільного колективу на засадах історично складених ціннісних орієнтацій національної культури, форм і способів діяльності, спілкування і поведінки.

Поняття “середовище” розглядають у єдності наступних складових: інститути соціалізації, консолідоване коло осіб, що є оточенням особистості, суть поняття “ми” та розмаїття біосоціального “поля” впливів, які визначають різні варіанти розвитку людини [8, 113]. З погляду психологічної науки (обґрунтовано в дослідженнях відомого вченого Л. Виготського), опосередкований вплив педагога на розвиток особистості учня відбувається шляхом організації відповідного середовища і взаємодії з ним. Саме зсередини середовище впливає на особистість, здійснюється формування її рис, що зможуть у ньому виявлятися. Тому, власне, виховне (освітнє) середовище

школи здійснює соціалізуючий, виховний та освітній впливи на розвиток особистості учня, формування його громадянської свідомості. Як критеріальний показник середовища розглядається наявність чи відсутність у ньому умов і можливостей для розвитку активності (чи пасивності) дитини та її особистісної волі (чи залежності).

Проблема важливості освітнього середовища в навчально-виховному процесі закладів освіти, особливості організації висвітлюється у дослідженнях з філософії сучасної освіти (Б. Гершунський, Є. Гусинський, Ю. Турчанинова, І. Зязюн, Г. Ільїн), психології управління (В. Лозниця, Л. Орбан-Лембрик). Питання гуманістичного виховання учнів й педагогіки співробітництва тлумачили у працях Ш. Амоношвілі, Т. Мальковська, В. Сухомлинський, С. Френе; проблеми особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу – І. Бех, Е. Бондаревська, К. Роджерс, І. Якиманська.

Педагог є носієм та генератором інформації, відповідаючи за примноження знань і соціального інтелекту учнів; ініціатором освітніх та виховних перетворень; творцем педагогічного спілкування; adeptом діалогу культур в освітньому просторі; носієм і охоронцем духовних цінностей, моральної культури, історичної пам'яті, традицій народу тощо; подвижником національної ідеї та її трансформації за нових історичних обставин. Професійна діяльність педагога не обмежується лише оволодінням спеціальними знаннями, уміннями та навичками, на нього покладається величезна соціальна відповідальність за виховання молоді. Виконуючи професійні функції, учитель завжди реалізує себе як особистість, цілісно реагуючи на проблемні ситуації в освітньо-виховному процесі, вступає у взаємодію з його учасниками (учнями, педагогами, батьками тощо), удосконалює систему індивідуальних цінностей. Відтак соціальні механізми формування культури педагога зумовлені природою функцій та ролі, що виконує чи повинен виконувати педагог, а саме відповідальність за виховання молодого покоління, прийняття рішення, тактики та стратегії реалізації освітніх і виховних планів, програм.

Я. Коменський в "Законах добре організованої школи" писав: "Учителі мають турбуватись про те, щоб бути для учнів в їжі та одязі взірцем простоти, в діяльності – прикладом бадьорості і працелюбства, в поведінці – скромності вихованості, в промовах – мистецтва бесіди і мовчання, словом, бути взірцем розсудливості в приватному і громадському житті" [9, 155].

Провідний педагог О. Духнович так звертався до учителів: "Ви сіль землі, ви є просвітителі народу, вам віддають під вашу опіку батьки свій найдорожчий скарб – дітей, уряд вам віддає під вашу опіку все людство, щоб під вашим керівництвом викорчувалось все зло душі і розквітала добродійність... Тож дбайте про освіту дітей, бо в них – майбутнє народу, майбутнє життя!" [2, 206–207].

Підкреслюючи роль учителя. В. Кремень вказав: "гуманістична і гуманітарна природа вчительської праці. її різнобічність потребує формування майбутнього педагога не як вузького предметника, а як людини культури, яка має великий особистий виховний вплив" [7].

За Г. Сорокіною, виховна система школи – це упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня [6, 19]. Відображає один із найбільш фундаментальних фактів педагогічної дійсності: виховання стає соціальною функцією колективу школи. Тобто якщо раніше вчитель уважався безпосереднім учасником педагогічного процесу і визначав суть тієї чи іншої педагогічної ситуації, то в умовах виховної системи оцінку дають самі її учасники, керуючись прийнятими нормами і цінностями.

У сукупності впливів соціальних інститутів (держава, сім'я, школи, громадські організації тощо) здійснюється соціальне становлення і розвитку молодого людини на засадах загальнолюдських цінностей, національної і світової культури, моральних та естетичних ідеалів. У зв'язку з цим важливим соціально-педагогічним завданням є обґрунтування принципів підходів до створення виховного середовища як важливого чинника формування особистості. Крім спеціально організованого впливу (виховання, навчання) на учня, існують й стихійні, спонтанні впливи, разом з тим наявність елементів стихійних впливів не означає зменшення значущості середовища (не слід забувати закон про вирішальну роль середовища в становленні й розвитку особистості, зокрема виховного середовища школи).

Виховне середовище школи – компонент виховної системи. Науковці розглядають три варіанти визначення виховного середовища. Так, Л. Новікова вважає, що це педагогічно цілеспрямоване організоване середовище, що оточує дитину і постійно впливає на неї. Ю. Мануйлов відзначає: виховне середовище – це частина оточуючого середовища, у якому існує педагогічно сформований спосіб життя. Однак такий підхід недооцінює суб'єктивну роль дитини, а вчений Д. Григор'єв стверджує, що це динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, що створюються соціальними суб'єктами різного рівня (колективні та індивідуальні), які є умовою особистісного розвитку і дорослого, і дитини [4: 24; 5, 67].

Відомий педагог Я. Корчак виділив чотири основних типи виховного середовища.

Догматичне, яке сприяє розвитку пасивності й залежності дитини. Характеризується Я. Корчаком у такий спосіб: "Традиція, авторитет, обряд, веління як абсолютний закон, необхідність як життєвий імператив. Дисципліна, порядок і сумлінність. Серйозність, щиросердна рівновага та ясність, що впливає з твердості, відчуття міцності й стійкості, упевненості в собі, своєї правоті. Самообмеження, самовизначення, праця як закон, висока моральність як навичка. Розсудливість, що доходить до пасивності, однобічності

непомітності прав і правд, яких не передала традиція, не освятив авторитет, не закріпив механічно шаблон вчинків...". Дослідник підкреслював, що дане середовище не виконує свою виховну функцію, а перетворюється в інструмент, який руйнує особистість (дитина стає пасивна, відчужена від усього та апатична). Якщо ж у таке середовище попадає вже сформована сильна особистість, то вона, як правило, озлоблюється у своєму прагненні встояти проти натиску чужої волі, і тому, а це найкращий випадок, зокрема, спрямовує свою енергію на будь-яку трудову діяльність.

Таке середовище формує пасивну й залежну особистість. Догматичне виховне середовище є геніальним соціальним винаходом, що гарантує відтворення слухняного й смиренного народу, ідеального об'єкта для демократичного управління.

Безтурботне виховне середовище сприяє вільному розвитку, одночасно зумовлює формування пасивності дитини. За Я. Корчаком, це "широсердний спокій, безтурботність, чутливість, привітність, доброта, тверезості скільки треба, самосвідомість, яка досягається без праці. Немає завзятості ні в бажанні зберегти, протриматися, ні у прагненні досягти, знайти. Дитина живе в атмосфері внутрішнього благополуччя, ледачої, консервативної звички, поблажливості до сучасних течій серед привабливої простоти. Тут вона може бути усім, ким хоче. З книжок, бесід, зустрічей і життєвих вражень тче собі основу світогляду, сама вибирає шлях". Праця у цьому середовищі не є самоціллю, а лише засобом для забезпечення собі зручностей, бажаних умов.

Отже, дане середовище формує особистість, яка завжди задоволена тим, що у неї є. Її характерною рисою є життєва пасивність, нездатність до напруги й боротьби. Стикаючись із труднощами і перешкодами, людина воліє самоусунути від їхнього розв'язання, продовжуючи ховатися у своєму ілюзорному світі.

Безтурботне виховне середовище формує відносно незалежну, але пасивну особистість. Безтурботний тип виховного середовища складається в таких школах (чи в окремих учителів), коли доброзичливе, широксердне ставлення до учнів не підкріплюється відповідною вимогливістю, перед школярами не ставляться важкі завдання і вимальовуються нові перспективи, не стимулюється необхідна для їхнього особистісного розвитку акумуляція духовних, інтелектуальних і фізичних сил.

Кар'єрне виховне середовище сприяє розвитку активності й водночас залежності дитини. Характеризуючи його, Я. Корчак зазначає, що знову виступає завзятість, але її поява зумовлена холодним розрахунком, а не духовними потребами. Тому, що немає тут місця для повноти змісту, є одна лукава форма – митецька експлуатація чужих цінностей, прикрашання сяючої порожнини. Лозунги, на яких можна заробити. Етикет, якому треба підкорятися. Не гідність, а вдала самореклама. Життя є не лише як праця і

відпочинок, а й як виховування та піклування. Ненаситне марнословство, хижість, незадоволення, пихатість і раболіпство, заздрість, злість, злорадість. Тут дітей не люблять і не виховують, тут їх тільки оцінюють, купляють чи продають”. Отже, основними рисами особистості, що формується у цьому середовищі, є фальш і лицемірство – “мистецька гра” і “точно підігнана маска, прагнення до кар’єри за рахунок хитрості, підкупу, високих зв’язків” та інше.

Таким чином у кар’єрному виховному середовищі формується активна, але й залежна особистість. На першому плані постає проблема розвитку активності особистості, яка є нерозв’язаною в умовах безтурботного виховного середовища.

Творче виховне середовище сприяє вільному розвитку активної дитини. Сила його не у твердості духу, а в польоті, пориві, русі. Тут не працюєш, а радісно вершиш. Дієш сам, не чекаючи. Немає веління – є добра воля. Немає догм – є проблеми. Немає розсудливості – є жар душі, ентузіазм. Стримуюче начало тут – відроза до бруду, моральний естетизм. Трапляється, тут часом ненавидять, але ніколи не нехтують. Терпимість тут не половинчастість, переконань, а повага до людської думки, радість від того, що вільна думка ширяє на різних рівнях і в різних напрямках, – зіштовхуючись, знижуючи політ і здіймаючись, – наповнює собою простори. Відважний сам, ти жадібно ловиш відзвуки чужих молотів і з цікавістю чекаєш завтрашнього дня, його нових захватів, здивувань, знань, помилок, боротьби, сумнівів, тверджень і заперечень. Слідуючи думці Я. Корчака, у творчому середовищі відбувається саморозвиток вільної й активної особистості, що характеризується активністю освоєння й перетворення навколишнього світу, високою самооцінкою, відкритістю й волею своїх суджень і вчинків. Сприяє розвитку обдарованості. Найважливішою умовою формування саме творчого середовища є відсутність у групі авторитарного лідера, що нав’язує іншим свою точку зору чи, ігноруючи, жорстко придушує думки інших. Проте, коли з’являється людина чи хтось із членів середовища починає виявляти нетерпимість до позицій своїх колег, творче середовище перестає існувати, трансформуючись у названі вище типи [4, 24–26; 5, 68–73].

Виховне середовище школи залежить від особистісної централізації кожного педагога та педагогічного колективу загалом. Науковці з огляду на внутрішню мотивацію та спрямованість виокремлюють такі види особистісної централізації педагога: бюрократична, зосереджена насамперед на адміністрації навчального закладу; конформістська – особистісна централізація педагога – на колегах; авторитетна – на батьках; егоцентрична – особистих інтересах і переживаннях; методична – засобах навчання та виховання, задоволеність від володіння “модними” методиками; гуманістична особистісна централізація педагога – на інтересах дитини [1, 287].

Важливим у виховному середовищі школи для виховання суб'єктної позиції учня є рівноправна суб'єкт-суб'єктна партнерська взаємодія вчителя і учня. Проте ця взаємодія виявляється по-різному. На думку психологів, головні механізми формування міжособистісного простору взаємодії такі: взаєморозуміння – формування спільного поля партнерів, що об'єднує їхні інтереси, дає змогу подібно розглядати проблеми в конкретній ситуації; координація – погодженість, єдність дій, зусиль; узгодження – формування спільної мети, намірів, мотивації спілкування партнерів [1, 111–112]. Дієвість зазначених механізмів організації взаємовпливів педагога і учня, з одного боку, зумовлена особливостями виховної системи школи, а з іншого – сприяє її формуванню.

У контексті сучасної педагогічної парадигми, що ґрунтується на методологічних засадах теорій соціал-конструктивізму, постмодернізму, вирізняють два типи виховного середовища у школах: традиційно виховне середовище та виховне середовище гуманістичного типу. Вони кардинально відмінні за своєю суттю, змістом, структурою, філософським підґрунтям. Традиційно виховне середовище – результат дії педагогічної системи, а не її складова. Воно не є дієвим засобом ефективного позитивного впливу педагогів на особистість учня, його розвиток, формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Таке середовище зорієнтоване на постійне, скрупульозне пред'явлення вимог, виховання слухняності. Дисципліна в такому середовищі є і метою, і головним засобом виховання. Очевидно це середовище авторитарне, антигуманне, оскільки суперечить природі розвитку й пізнавальної діяльності учня і вчителя.

Сучасна педагогічна наука і практика орієнтована на моделювання, побудову і дослідження виховного середовища гуманістичного типу (побудованого на основі гуманістичних цінностей, міжсуб'єктної взаємодії, взаємоповаги, довіри і доброзичливості), коли педагогічна діяльність спрямована на забезпечення умов для прояву та розвитку індивідуальних пізнавальних здібностей кожного, допомогу дитині пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватися в процесі спільної життєдіяльності педагогів, учнів та батьків.

У такому виховному середовищі школи сповідаються основні духовні ідеали, які здавна прийнято вважати абсолютними, тобто вічними і незмінними: Добро, Істина, Краса. Дитина відчуває себе впевнено, спокійно. Відкрита до спілкування. І, навпаки, відсутність Добра як життєво важливого компонента існування середовища миттєво породжує агресію, особливо з боку педагогів і “привілейованої” частини учнів, загальну настороженість кожного (та і вчителів з боку адміністрації) в очікуванні агресії у свій бік. Тут говорити про гуманістичне виховне середовище нереально, а проголошувати його – це демагогія. Істина розглядається як цінність знання про існування об'єктивно

незалежного від свідомості людини явища, при пізнанні істини можна передбачити наслідок своєї діяльності. У середовищі, яке зневажає істину, завжди трапляються неприємності, непередбачувані нещастя. Краса навчачучнів любити життя. До цих ідеалів ще можна віднести ідеали свободи, справедливості. На основі ідеалів формуються духовні цінності, серед яких важливе місце займають абсолютні цінності: життя, здоров'я, праця, спілкування, любов до знань, самореалізація. Не менш важливо враховувати наскільки глибоко осмислені загальнолюдські цінності та ідеали совісті, честі, порядності в повсякденній поведінці, умінні дотримуватися моральних норм і виконувати соціальні обов'язки.

Для розбудови української держави є необхідністю створення такого виховного середовища в школі, яке сприяло б розбудові системи громадянського виховання, оскільки є потреби суспільства у всебічній активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу підростаючого покоління, формуванні всебічно розвиненої особистості, свідомого громадянина-патріота. Насамперед це окреслено в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції національного виховання та іншій нормативно-законодавчій базі.

Педагог має бути творчою особистістю, педагогом-дослідником, експериментатором, повинен розробляти й упроваджувати нові прогресивні, технології та власні дидактичні й виховні розробки. При цьому важливо враховувати суперечливість процесу включення особистості до самостійної творчої життєдіяльності, необхідність забезпечення єдності, наступності й послідовності виховних впливів соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу та забезпечення належних умов у виховному середовищі навчального закладу для прояву природної обдарованості та реалізації задатків особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К., 2004. – 352 с.
2. Ду х н о в и ч О. Народна педагогіка (Фрагменти) // Твори / Упоряд. О. Рудловчак. – Ужгород: Карпати, 1993. – 250 с.
3. Є в т у х М. Б. Виховне середовище для сільських обдарованих і талановитих школярів: навч. посібник // М. Б. Євтух, І. С. Волопук, В. П. Шепотько. – Київ, 2008. – 223 с.
4. Є г о р о в а І. В. Методика виховної роботи. Методичний посібник. – Івано-Франківськ, 2006. – 92 с.
5. С о р о к а Г. І. Організація виховної роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення. – Х.: Основа, 2006. – 128 с.

6. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Х., 2002. – 128 с.

7. Кремень В. І. Про стан освіти в Україні та національну доктрину її розвитку: Доповідь на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К., 2000.

8. Козлова О. Н. Введение в теорию воспитания. Пособие для преподавателей. – М., 1994.

9. Коменский Я. А. Законы хорошо организованной школы / Избр. пед. соч.: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2.

10. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст. / Затверджено наказом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002.

Іванна СОРОКА

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ – ФУНДАТОР СІЛЬСЬКОГО НАРОДНОГО ШКІЛЬНИЦТВА ГАЛИЧИНИ

Створення виховної системи, адекватної потребам сучасної української держави, формування високоосвічених, духовно багатих, морально стійких, практично пристосованих особистостей неможливе без урахування багатівікових народних здобутків у царині освіти підростаючих поколінь і прогресивних надбань національної та світової педагогічної думки.

Період ХІХ – початок ХХ ст. характеризується відродженням української нації, пробудженням національної свідомості, зростанням активності прогресивної інтелігенції у змаганнях за освіту, науку, культуру України. Ідеї та погляди педагогів-просвітителів Галичини, чия спадщина є невід'ємною частиною національної педагогіки і ґрунтується на традиціях українського народного шкільництва, викликають підвищений інтерес у педагогів.

Розробка проблем педагогічного виховання молоді та її працевлаштування в житті займає значне місце в діяльності греко-католицької церкви даного періоду.

З огляду на це не можемо не звернути уваги на таку величну постать, як Митрополит Андрей Шептицький. Не було в житті галичан ні однієї важливої події, на яку Митрополит Андрей не відгукнувся би з батьківським навчанням, нагадуванням чи осторогою.

Бажаючи своєму народові всесторонньо кращої будучності, закликав державу, інтелігенцію, священників "...звернути уособливішу увагу на стан рільників, яких надмірне зубожіння й темнота видаються часом непереборною

